

"Kibrit çakıyorsun karanlıkta badem çiçeklerini görmek için
Ve mart denizlerinde belirgin bir çift samıç gemisi gözlerin
Bir ış acacaksın başımıza sen, yangın mı olur artık bahar mı?"

(Can Yücel)

Bahar Şenlikleri

Bahar geldiğinde karlar ölen kış için göz yaşı dökerler. Artık uyanan doğanın, çiçeklenen ağaçların, yeşeren filizlerin devri başlamıştır; mevsim ilkbahardır.

Tarih boyunca insanlar baharın canlılığından, bereket ve bolluk getirmesinden etkilendiler. Neolitik çağdan günümüze değin doğaya, toprağa bağlı hayat süren insanlar için baharın gelmesinden, havanın ısınıp, toprağın insanlara ürün vermeye başlamasından daha iyi bir şey olamazdı ve insanlar baharın gelişini şenliklerle, festivallerle kutlamaya başladılar. Birçok halk, birçok din için bu şenliklerin kökeni farklı, oysa temel unsurları, yani bereket, bolluk, diriliş, ölümün kovulup yaşamın yeniden getirilmesi, üreme aynıydı. Kuzey yarı kürede gündüzle gecenin eşit olduğu 21 Mart tarihi oldukça büyük bir öneme sahipti. Birçok halk, takvimlerini baharın da başlangıcı saydıkları bu günden başlatırlardı. En eski bahar kültürlerinden biri Adonis'e ait olmaktadır. Adonis'e Suriye'nin Sami halkları tapardı. Sonradan Yunan inanışlarına giren Adonis'in yakışıklı bir

genç olduğu ve Aphrodite (Samilerin Astarte'si) tarafından sevildiği, fakat gençliğinin baharında bir yaban domuzu tarafından öldürüldüğü söylenir. Ölümüne her yıl, başta kadınlar olmak üzere, ağlanarak yas tutulurdu. Cesede benzecek biçimde giydirilmiş tasvirleri gömülmek üzere taşınır, sonra da denize ya da su kaynaklarına atılırdı. Bazı bölgelerde yaşama yeniden dönüşü ertesi gün kutlanırdı. (Bu törenlerin üç gün sürdüğü anlaşıyor.) Aşıkların evlenmeleri birinci gün kutlanırdı, ertesi gün Adonis'in tasviri ağıtçı giysileri giymiş, saçları arkalarına dökük, göğüsleri çıplak kadınlar tarafından deniz kenarına taşınır ve dalgalara bırakılırdı. Her yıl ağlanarak, feryat edilerek ve göğüs dövülerek Adonis'in ölümüne yas tutulur fakat ertesi gün yaşama yeniden döndüğüne ve kendisine tapanların gözü önünde göğe yükseldiğine inanılırdı. Kutlamaların tarihi Adonis nehrinin renk değiştirmesiyle belirlenirdi. Baharda yağmurların dağlardan indirdiği kırmızı toprak, nehrin sularını hatta bir yere kadar deni-

zi de kırmızıya boyar ve bu rengin her yıl Lübnan Dağları'nda yaban domuzu tarafından yalanıp ölen Adonis'in kanı olduğuna inanılırdı. Bu törenler başlangıçta bitkilerin büyümesi ve canlanması için büyü niteliğinde yapılmaktaydı. Bütün ilkel inanışlarda olduğu gibi oluşturulmak istenen etkinin taklit ya da temsil yoluyla elde edileceği düşünülmekteydi. Bunun için kadınların, buğday, arpa, marul, rezene ve değişik türde çiçekler ektiği, içleri toprakla dolu sepet ve saksılar bulunurdu. Bu saksılara Adonis bahçesi adı verilirdi ve sekiz gün süreyle bunlarla ilgilenilirdi. Güneşin sıcaklığıyla beslenen bitkiler hemen çıkar, fakat kökleri olmadığı için hemen solardı. Sekiz günün sonunda, bol yağmur yağması için ölmüş Adonis tasvirleriyle birlikte bu saksılar denize ya da su kaynaklarına atılırdı. Adonis bahçelerinde buğdayın ve arpanın hızlı büyümesi ürünün hemen yetişeceğine delalet ederdi. Benzer bir biçimde Avrupa'nın bazı yörelerinde, Almanya, Fransa, İngiltere ve İskoçya'da hasatta biçilen son ürünün ya da onu eve taşıyan kişinin üzerine su atma geleneği de, bir sonraki yılın ürünü için yağmur sağlamak amacı taşır.

Yunan mitolojisinde de rastlanan Adonis Suriye için neyse, Attis de Frigya için oydu. Adonis gibi onun da bitki tanrısı olduğuna inanılır, yeniden dirilişi her yıl baharda yapılan bir şenlikle kutlanır, ölümüne yas tutulurdu. Attis'in ölümü üzerine iki öykü anlatılır: Bunlardan biri Adonis gibi bir yaban domuzu tarafından öldürüldüğü, diğeri ise bir çam ağacının dibinde erkeklik organını keserek intihar ettiği şeklindedir. Attis'in öldükten sonra bir çam ağacına dönüştüğüne inanılırdı ve ona tapanlar asla domuz eti yemezlerdi. Adonis inancıyla Attis arasında büyük benzerlikler vardır. Attis'in sevgilisi Kybele, Adonis'in sevgilisi Astarte'ye karşılık geliyordu. Attis kültürünün "Gallos" adı verilen rahipleri, Kybele'nin hizmetindeki hadımlardı. İlkbahar ılımlında (22 Mart) ormandan bir çam ağacı kesilir ve Kybele tapınağına getirilir, burada ona bir tanrı gibi davranılırdı. Ağacı taşıyanlara Dendrophori denilirdi. Attis'e yün şeritler ve menekşe çelenkleriyle tapılırdı. Attis'in kanıyla boyandığına inanılan

menekşelerden yapılan çelenkler çam ağacının çevresine konulur, bunların ortasına da bir erkek tasviri yerleştirilirdi. İkinci gün (23 Mart) başlıca tören boruların çalmasıydı. Üçüncü gün ise (24 Mart) kan günü olarak bilinirdi. Törenler Başgallos'un yönettiği vahşi, gürültülü bir törenle başlardı. Bu dansa Attis kültürüne bağlı olanlar, büyük bir coşkuyla bıçak ve hançerleriyle kendilerini yaralarlardı. Böylece birçok genç Attis olur, kendilerini bıçaklardı. Bu törenden sonra bereket sembolleri toplanır ve Attis'e yeniden hayat vermekte yardımcı olmak üzere toprağa gömülürdü. Dördüncü gün (25 Mart) Hilaria adı verilen Sevinç Şenliği yapılır, Attis'in dirilişi kutlanırdı.

Göğsüne badem dalı koyup gebe kalan bir bakireden doğan Attis için bir

de gizli ayın ya da kutsama yapılırdı. Tapınıcıların arasına katılmak için başvuran kişi önce oruç tutar ve yaşlılarla birlikte ağlardı. Sonra kutsal ayinlerde kullanılan iki çalgıdan (davul ve zil) yemek yer ve içki içerdi. Bu bir çeşit vaftiz gibiydi. Sonra üzeri ızgaralı bir çukura inerdi. Izgaranın üzerine bir boğa getirilir ve kutsanmış kılıçla kurban edilirdi. Yeni katılan kişi bedenini ve elbiselerini bu kanla yıkar ve böylece bütün günahlarından arınmış olurdu. Kan içinde yıkanmaya "Taurobolium" adı verilirdi. Attis'in bir bitki tanrısı olduğu hemen hemen kesindir. "Çok bereketli" olarak nitelenir ve yere düşüp ölen, sonra da dirilen buğdayla özdeşleştirilir. Bir heykelinde elinde buğday başakları ve ba-

Çam kozalakları, yapraklar ve meyvelerden oluşan çelenk, Attis'in simgelerinden biriydi.

şında, üzerinden başaklar fışkıran bir şapka olduğu halde temsil edilir. Giysisi çam kozalakları, narlar ve meyvelerden yapılmış bir çelenktendir. Tohum ekimi sırasında tohumlar yeraltı ve ölüm ülkesi olan Hades'e gittiği için insanlar yas tutardı. İlk filizin, tohumun Hades'ten geri geldiğini gösterdiğine inanıldığından insanlar bayram ederlerdi. Attis'e "Ürünün biçilmiş yeşil (ya da sarı) başağı" diye seslenilirdi. Çektiği acıların, ölümünün ve yeniden dirilişinin öyküsü, orakçının yaraladığı, ambara gömdüğü ve toprağa ekilince yeniden yaşama kavuşan olgun dane olarak yorumlanırdı. Adonis ve Attis kültürleri arasındaki benzerlikler şaşırtıcı olmakla beraber benzersiz değildir. Tam tersine, İngiliz etnolog Sir James G. Frazer'in işaret ettiği gibi "Değişik ülkelerde ve değişik iklimlerde benzer koşulların, insan zihnine etki eden benzer şeylerin sonuçları" oldukça fazladır. Bunlardan birisi de Demeter ve Persefone mitosudur. Bu aslında Suriye söylencesi Adonis ve Aphrodite (Astarte), Frigya söylencesi Kybele ve Attis, Mısır söylencesi Isis ve Osiris ile aynı şeydi. Diğer söylencelerde olduğu gibi, bu söylencede de bir tanrıça (Demeter) bitki dünyasının özel olarak da baharda yeniden doğmak üzere ölen tohumda kişileşen sevgili kişinin (Persefone) yasını tutar. Bu söylencede farklı olan, kaybolan kişinin tanrıçanın kocası ya da sevgilisi değil, kızı olmasıdır. Persefone'nin bir diğer adı da "kız" anlamına gelen Kore'dir. Bir gün Kore ya da Persefone kırdaki çiçek toplarken, yeraltı tanrısı Hades'in isteğiyle, yer tanrıçası Gaia'nın onu baştan çıkarmak için gönderdiği güzel kokulu, yüz tomurcuklu, muhteşem bir çiçeği koparır. Bunun üzerine toprak yanılır ve Hades altın bir arabayla gelip, Persefone'yi çığlıklarına aldırmadan yer altına götürür. Persefone'nin çığlıklarını yalnızca annesi Demeter ve Ay tanrıçası

Hekate duyar. Üzüntü içindeki anne, kızının izini bulmaya çalışırken ayak izlerinin bir domuz tarafından silindiğini farkeder. Demeter ve Persefone mitosunda, diğer söylencelerde de karşımıza çıkan lanetlenmesi gereken domuz yine karşımıza çıkar. Thesmophoria adı verilen festivalde Persefone için kurban olarak yavru domuzlar kullanılırdı. Thesmophoria baharda yapılan, yalnızca kadınlara açık bir festivaldi. Bu tür kadın ritlerinin Homeros öncesi döneme ait olduğu bilinmektedir. Pelasg dönemi denilen, hiyeratik tunç çağı Girit ve Truva uygarlıklarının en gelişmiş olduğu ve ataerkil Yunanlıların henüz Zeus ve Apollo ile tanrıçanın gücünü azaltmadığı döneme aittir. Kadınlar dokuz gün, Demeter'in e iki elinde meşale gibi

uzun sopalar tutarak, topukları üzerine basarak dolaştığı dokuz acı gün için oruç tutarlardı. Efsaneye göre kızını arayan Demeter, ay tanrıçası Hekate'ye rastlar ve birlikte güneş tanrısı Phoebus'a giderler. Phoebus Persefone'nin başına gelenleri görmüştür ve Demeter'e anlatır. Bunun üzerine Demeter, Dünya'yı erkekler ve tanrılar için bir yıl ürün vermemesi için lanetler. Yumuşaması için ona gelen Olimpos tanrılarında Zeus başarılı olur, sonrasında da Persefone'nin serbest bırakılmasını sağlar. Fakat Persefone yeraltında nar tohumu yemiştir, bunun için de her yılın üçte birini Hades'te geçirmek zorundadır. Persefone Olimpos'a geri döner ve tarlalar yeniden çiçeklerle, yaşam veren tahılla kaplanır.

Thesmophoria festivali üç gün sürer. İlk güne Kathodos (aşağı iniş) ve Anodos (yukarı çıkış) adı verilir. İkinci gün

Nestia (oruç) ve son gün Kalligenia (iyi doğum ya da iyi doğan) adını alır. Yavru domuzların canlı canlı "megara" denilen yer altı odasına atılışı birinci gün olur ve bunlar burada çürümeye terk edilirler. Anodos ve Kathodos ayinlerinde domuz önemli bir kurbandır. Bunun yanında Anodos, yani kızın geri dönüşü temsil edilirken, kutsal alay tahıl başağını ortaya çıkarır ve havaya kaldırır. Bütün geleneksel törenlerdeki oyun mantığında olduğu gibi kutsal nesne en azından tören sırasında tanrıyla özdeşleştirilmiştir. Kesilmiş sap geri dönen Kore'dir; ölmüştür fakat başakta yeniden yaşam bulmuştur. O anda tunç bir çan çalınır, Kore'yi temsil eden genç bir rahibe ortaya çıkar ve alay muzaffer bir neşeyle son bulur.

Demeter adının ilk bölümü arpa anlamına gelen Giritçe "deai"den gelmektedir. Demeter, arpa-ana ya da tahıl ana anlamına gelir. Demeter adının bu açıklaması, çağdaş Avrupa folklorunun pek

Yeni Yıl Mitlerinde Anlam Farklılaşması

Gürbüz Erginer
Doç.Dr. A.Ü. DTCF Etnoloji Bölümü

Etnoloji ve dinler tarihinde mitler, dört ana başlık altında toplanmaktadır. Bunlardan kozmogoni grubunda yer alan, evrenin yaratılışını, kaostan kozmosa geçişi konu edinenler insana, dünyaya, zamana değin bilinmeyen, akıl yoluyla açıklanamayan pek çok konuya inança dayalı bir söylemle bir takım açıklamalar getiren en iyi örnekleri oluşturmaktadırlar.

Pek çok toplumun kozmogonik mitlerinde, zamanla mekânın birleştirilmesine ilişkin anlatılar, kavramlar yer almaktadır. Yine bu mitlerde evren, kesintisiz bir varoluşa sahip olmayıp doğan, gelişen, ölen, ölümüyle birlikte yeniden doğup, gelişip tekrar ölen bir ardışıklıkta tipki biyolojik bir varlık gibi yaşamını sürdürmektedir. Bu durum, çeşitli inanç sistemlerinde yer alan ölüp dirilme motifleriyle özdeşir. Genelde, söz konusu bu inanç sistemlerinde ölüm bir son olmayıp, yeni bir yaşamın başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Her ölüm eskimişliğin, kirlenmişliğin, güçten düşmüşlüğüne gerçek ve tam anlamıyla yok olmasıyla, her dirilme ya da doğum yenilikle, anımsıklıkla, taze ve güçlü bir yaşam gücüyle özdeşleştirilmiştir.

Inanç sistemlerinin, inança ve düşünceye dayalı bir yön ile eyleme, yani ritüele dayalı olarak oluşması evrenselidir. Bu çerçevede eyleme, yani ritüele dayalı yön sistematik yapısı içinde yönelmiş amaçlar açısından dört ana başlık altında toplanabilir.

- 1) İnsan yaşamı ve aşın istek ritüelleri,
- 2) Fiziksel olaylarla ilgili ritüeller,
- 3) Ekonomik etkinliklerle ilgili ritüeller,
- 4) Sosyal yapıyla ilgili ritüeller.

Bu sınıflandırmada yer alan (b) grubu ritüelleri yaygın biçimiyle toprağa, suya, ateşe ve göksele yöneliktir. Bu grup ritüellerin en önemli özellikleri

coğrafi, iklimsel koşullarla ve halkın ekonomik etkinlikleriyle ilişkili olanlardır. Mevsimlik törenler ve toprağın verimliliğine ilişkin ritüeller bu gruba girer. Şunu belirtmeliyiz ki, pek çok kültürde insanın doğurganlığıyla toprağın verimliliği arasında bir ilişki kurulur. Yine bu gruba giren ritüellerin bir başka özelliği de ay, güneş tutulmaları ve diğer astronomik olaylara eşlik etmeleridir.

Grup farkı gözlemlenmez, ritüellerin pek çoğunda suyun yanı sıra ateş, aşağıda belirttiğimiz çeşitli özellikleriyle önemli bir ritüel obje olarak kullanılır. Aydınlatmada, ısınmada, ağaç ve metal işlemede, balıkçılıkta ve kara avcılığında, zamanın ölçülmesinde ve başka biçimlerde kullanılan ateş, insanın kültürünü geliştirmede son derece önemli bir sıçrama aracı olmuştur. Ateşin bu fiziksel özelliklerinin yanı sıra insan ona bir takım değerler de yüklemiş, tinsel dünyasında ateşi bu yönüyle de kullanmıştır. Kötülükleri uzaklaştırmada, çeşitli hastalıkların nedeni olarak düşündüğü ruhları kovmada, anıma ve anıtmada, ateşin yok edici özelliğinden farklı biçimlerde yararlanmıştır.

Evrenin yaratılışını her keresinde yeniden güncelleştirme ritüelleri, kuzey yarıküresinin orta kuşağında yer alan kültürlerin hemen hemen tamamında benzer uygulamalarla görülür. Neolitik dönemle birlikte daha bir hızla zenginleşen kültürün özdeksel yönü yanında tinsel yönüne ilişkin kurgular çok iyi bir doğa gözlemcisi olan ilkel insanın, doğal olaylara gizemli de olsa bir açıklama getirme ve onları kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirme ve kullanma çabalarıyla zenginleşmiş, kuşaktan kuşağa aktarılarak sürdürülmüştür.

Gelişmiş toplumların çoğunda, mitsel olaylar ve bunlara dayalı zengin ritüeller zayıflamış hatta unutulmuş görünmektedir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan toplumlarda -bu toplumlar etnoloji, folklor terminolojisinde kültür ikiliği aşamasında bulunan toplumlar diye adlandırılır- ise söz konusu bazı mitsel olayların gerçek anlamları unutulmuş, bunlara yeni anlamlar yüklenmiştir. Örneğin yılın yenilenmesine yani kaostan kozmosa geçişe, evrenin oluşumuna ilişkin mitsel olay, toplumların ye-

ni bir yaşam tarzına geçişinin arka tipi olarak anımsatılmaktadır. Kesin zamanı bilinmemekle birlikte, 21 Mart'taki yeni yılı karşılama ritüellerinin mitolojik özüne, Hristiyanlığı ya da Müslümanlığı benimsemiş toplumlarca değişik anlamlar yüklenmiştir. Çünkü semavi dinler öncesi inanç yapılarında, dinin görev ve fonksiyonlarını üstlenmiş mitlerle bunlara ilişkin ritüeller, söz konusu din öğretileriyle pek çok noktada çelişiktir. Günümüzde çeşitli inanç sistemleri içinde, kozmogonik mitlere farklı anlamlar yüklendiğine, bunlara ilişkin ritüellerin sürdürüldüğüne ilişkin çok sayıda örnek vardır. Benzer biçimde, çeşitli kültürlerde bir kültürel öğeye gerçekteki anlamından farklı bir anlam yüklemek, onları bu yeni anlamlarda da olsa yaşatmak kültürün özdeksel alanında çok sık rastlanan bir durumdur. Tipki diğer kültür öğeleri gibi, sayısız mitin ve bunlara ilişkin ritüelin de unutulduğunu, böylece yok olduğunu belirtmek gerekir.

Konunun bir diğer boyutu da, gerçektekenden farklı bir biçimde anımsatılan mite ilişkin ritüelin, biçimsel yapısından fazla uzaklaşmaksızın bu yeni anlamla yönelik olarak uygulanmasıdır. Mitlerin anlamlarındaki değişikliğe karşın, bununla ilgili ritüelin belirgin bir biçimde değişmemesi, ritüellerin inanç sistemlerinin eyleme dayalı yönünde yer alması ve bu grup etkinliklerde toplumun hemen hemen tüm bireylerinin ritüelin tekrarına katkıda bulunması ve katılması, böylece kuşaklararası aktarımın görsel ve deneysel yolla güçlü bir biçimde gerçekleşmesiyle açıklanabilir.

Yine de ritüellerin sürdürülmesine dayalı görüşümüzde esnek bir tutum içinde olduğumuzu belirtmeliyiz. Aynı kültür içinde bile bir takım ritüellerin uygulanıp uygulanmaması ya da değişik uygulamaların varlığı konusunda yöresel farklılıkların yanı sıra genel öğrenim düzeyi, endüstriyel toplumlarla temasın sıklığı, kentleşme ve kentleşme süreçleri bakımından katedilen mesafe, etniklik ve bu bağlamda gelenekçilik, etnosentrizm, toplumsal/kültürel bütünleşmeye kaynaşmaya direnç gibi faktörlerin rolüyle önemini göz ardı etmemek gerekmektedir.

çok ögesinde karşımıza çıkar. Örneğin Almanya'da tahıl, çoğu kez tahıl-ana adıyla kişileştirilir. Baharda rüzgâr ekini dalgalandırdığında, köylüler "İşte tahıl-ana geliyor" ya da "Tahıl-ana tarlanın içinde koşuyor" der. Çocuklar mavi peygamber çiçeklerini ya da kırmızı gelincikleri koparmak için tarlaya girmek istediklerinde, bunu yapmamaları gerektiği çünkü Tahıl-ana'nın ekinin içinde oturduğu ve onları yakalayacağı söylenir kendilerine. Ürünün cinsine göre Çavdar-ana ya da Nohut-ana olarak da çağrılır. Benzeri deyimler Slavca'da da vardır. Polonyalılar ve Çekler de ekinin içinde oturan Tahıl-anaya karşı çocukları uyarırlar.

Baharda yapılan törenler arasında önemli olanlardan birisi de, şarap tanrısı olarak bilinen Dionysos'a da Bakhos adına yapılanlardı. Dionysos Trakya kökenlidir; Trakyalılar ise küçük Asya'daki Frigyalıların akrabalarıdır. Bu yolla Dionysos ile Attis ve Adonis arasında bir bağ kurulmaktadır. Dionysos aynı zamanda ağaç tanrısıydı. Boetia'da onun ünvanlarından biri "ağacın içindeki Dionysos" idi. Onun tasviri ya da simgesi çoğu kez dalları olmayan ama bir örtüye sarılı düz bir direkti yalnızca. Başı temsil eden sakallı bir maske ve tanrılığının niteliğini göstermek için baştan ya da bedenden dışarı fırlayan yapraklı dallar buna eklenirdi. Dionysos yetiştirilen ağaçların koruyucusu idi; ağaçları büyütsün, yetiştirsün diye dualar edilirdi ona. Özellikle çiftçiler, en çok da meyve yetiştirenlerce ululanırdı. Meyve bahçelerine onun doğal ağaç kütüğü şeklindeki simgesi dikilirdi. Dionysos'un "bol meyveli" "yeşil meyvenin tanrısı", "meyveleri büyüten" gibi sanları vardı. Ünvanlarından biri "doğurtan", bir başkası da (çiçekleri) "patlatan" idi. Ona adanan ağaçlar arasında asma ve çam bulunurdu. Öteki bitki tanrıları gibi Dionysos'un da, kanlı bir ölümle öldüğüne fakat yaşama döndürüldüğüne inanılırdı. Çektiği acılar, ölümü ve yeniden dirilişi kutsal törenlerde canlandırılırdı. Söylenceye göre Dionysos, Zeus'un yasa dışı oğluydu. Zeus'un kıskanç karısı Hera, çocuğu korumakla görevli muhafızlara rüşvet verir ve emrindeki Titanlara çocuğu öldürtür. Titanlar Dionysos'un üzerine saldırır, bacıklarını ve kollarını koparır, onu yedi parçaya ayırır çeşitli otlarla kaynatıp yerler. Ama bu olaya kendisi de karışmış olan Dionysos'un kardeşi Athena onun

kalbini saklar ve Zeus'a verir; işlenen cinayetin tüm öyküsünü anlatır. Zeus öfkeye kapılıp, Titanları öldürür; oğlunu yitirmekten duyduğu acıyı dindirmek için bir tasvir yapar ve oğlunun kalbini bunun içine gizler. Bir diğer söylence ise Dionysos'un Demeter'in oğlu olduğuna inanılır. Titanların söktüğü kalbi ise bir ağaca konmuştur.

Giritliler, iki yılda bir Dionysos'un acılarının ve ölümünün bütün ayrıntılarıyla temsil edildiği bir şenlik düzenler. Dirilişin, söylencenin bir bölümünü oluşturduğu yerlerde törenlerde diriliş de temsil edilirdi. Genel bir diriliş ya da ölümsüzlük öğretisinin tapınanlara telkin edildiği söylenir. Dionysos'a Yunanlıların o güne değin alıştıklarından daha vahşi ve fanatik biçimde tapınılırdı. Di-

Bakkha'lar. Dionysos için yapılan şenliklerde kadınlar, müzik ve şarabın etkisiyle kendilerinden geçerlerdi.

onysos geceleri, ellerinde meşaleler olduğu halde dağlarda müzik ve şarap etkisiyle kendilerinden geçen kadınlarca kutsanırdı. Bunlara Bakkha'lar (bağırانlar), Mainad'lar (çılğın kadınlar) ya da Thyriad'lar (öfkeliiler) adı verilirdi. Bu çılğınca coşku içinde kadınlar Attis'in müridleri gibi yalnızca tanrıyı görmekle kalmaz, kendileri de tanrı olurlardı; ruhları bedenlerinden çıkar ve tanrı ile birleşirdi. Yerel Argos geleneğinde Dionysos'un yeraltı dünyasından dönüşü, yani dirilişi her yıl ölümler dünyasının muhafızına sunu olarak Alcyonian gölüne bir koyun atarak ve borular çalınarak kutlanırdı. Bu geleneğin bir bahar şenliği olup olmadığı kesin değildir; fakat Lid-

yalıların Dionysos'un ortaya çıkışını baharda kutladıkları düşünülürse, Argos'ta da bu geleneğin baharda görülmesi ihtimali kuvvetlidir. Tanrının kendisiyle birlikte baharı da getirdiğine inanılırdı. Dionysos'un söylencesel karakterinde, onun bir bitki tanrısı niteliğine ilk bakışta uymaz gibi görünen bir özelliği vardı: Dionysos çoğu kez boğa biçiminde temsil edilirdi. Ondan söz edilirken sık sık "boğa", "boğa yüzlü", "boynuz taşıyan", "boğa boynuzlu" gibi adlar kullanılır. Giritliler Dionysos'un acılarını ve ölümünü temsil ederken canlı bir boğayı dişleriyle parçalarlardı. Titanların Dionysos'u boğa şeklindeyken parçaladıkları söylenirdi. Bu inancın çağrıştırdığı başka inanışlar var şüphesiz; örneğin Attis kültündeki boğa kanıyla yıkanma ritüeli olan "Taurobolium" bunlardan biridir. Şenlik sırasında canlı bir boğayı parçalayıp yerken, ona tapınanların tanrıyı öldürüp etini yediklerine, kanını içtiklerine olan inançları Hristiyan "Aşai Rabbani" ya da başka bir deyişle Hz. İsa'nın son yemeğini temsil eden "ekmek ve şarap" ayinini akla getirir. Bu ayin sırasında Hz. İsa'nın, son yemeğinde havarilerine ekmek ve şarabı göstererek söylediği kabul edilen bir dua okunur: "Hoc est enim corpus meum (Çünkü bu (yediğiniz) benim gövdemdir). Hic est enim Calix Sanguinis mei, novi est aeterni Testamenti. Mysterium fidei qui pro vobis in remissionem peccatorum (Çünkü bu çanak (içtiğiniz) benim kanımdır, yeni ve sonsuz ahitin inanç gizinin eti ve kanıdır. Sizin ve birçok günahkârın affedilmesi için dökülecektir). Attis ve Dionysos şenliklerinde boğa kanıyla yıkanma geleneği belki de günahlardan arınma ve berekete kavuşma anlamına geliyordu.

Ortadoğu ve Avrupa halkları tarıma büyük önem verdiklerinden, doğaya zenginlik, bereket katan ilkbaharın gelişini törenlerle kutlardı. Benzer amaçla yapılan şenlikleri Amerika yerlileri arasında da görmek mümkün. Eski Perulular çiftliklerinde en bol ürün veren Mays'in (yani mısır) bir bölümünü alır bazı törenlerle Pirua dedikleri bir tahıl ambarına koyar ve üç gece gözlerlerdi. Bu Mays'i sahip oldukları en zengin giysilerle sarar, böylece de sarılmış giydirilmiş Pirua'ya taparlardı. Onun kendi mirasları olan Mays'in anası olduğunu söyleyerek ona saygı duyuyorlardı. Bu yolla Mays artar ve saklanırdı. Bu ayda (Mays'a denk düşen altıncı ay) özel bir kur-

Kolomb öncesi Amerika halkları arasında tarım şenlikleri önemli bir yer tutardı. Ruhban sınıfın gözetimi altında yapılan törenlerde "zara-mama" denilen Mısır-ana için genç kızlar, hatta çocuklar kurban edilirdi. Bu yolla hasatın bereketli olacağına inanılırdı.

ban verildiğini görüyoruz. Eski Perulu-ların taptığı ve mısırın anası olarak gör-düklerinin, zengin tahıl ambarı Pirua değil, giydirilmiş, kuşatılmış bir mısır destesi olması mümkündür. Peruluların eskiden bütün yararlı bitkilere, onların büyümesini sağlayan kutsal bir varlık tarafından can verildiğine inandıkları bi-linmektedir. Bitkisine göre bu varlıklar Mısır-ana (Zara-mama) Koka-ana (Coc-ca- mama) Patates-ana (Axo- mama) di-ye adlandırılırdı. Mısır başlarından ve koka bitkilerinin yapraklarından bu kut-sal anaların tasvirleri yapılır, kadın giysi-leri giydirilerek bunlara tapılırdı. Ko-lomb öncesi diğer Amerika halklarında da tarım şenlikleri önemli bir yer tutar. Ruhban sınıfının yönetimi altında dü-zenlenen büyük tarım şenlikleri, toplu-mun tümünü bir araya getiriyordu. Bu şenlikler dini bir takvime göre 20 gün çeken aylarda düzenleniyor, ekim, hasat gibi tarımsal etkinliklere ve denk geli-yordu. Ayin törenlerinin can alıcı nokta-sını, tanılara sunulan armağanlar oluşt-u-ruyordu. Bu törenlerde ya hayvanlar ya da İnkalarda, Azteklerde, Mayalarda ol-duğu gibi erkekler, genç kızlar hatta ço-cuklar kurban ediliyordu. Mısır ekilen dönemde bebekler, biraz büyüdüğünde çocuklar, daha büyüdüğünde gençler, orta yaşlılar ve toplanırken de yaşlılar

kurban edilirdi. Günlük yaşamda yasak-lanmış olan alkollü içkiler tarım şenlik-leri sırasında bol bol tüketiliyordu. Has-talıkları ve uğursuzlukları toplumdan uzak tutmayı amaçlayan antici ayinler, çoğunlukla büyük tarım şenlikleriyle birlikte yapılırdı.

21 Mart gündönümüyle birlikte kut-lanan bayramlardan biri de Nevruz'dur. Yeni gün anlamına gelen Nevruz keli-mesi Farsça'dır. Kelimenin Farsça olma-sına dayanarak Nevruz'un İran kökenli bir bayram olduğunu ileri sürenler var-dır. Bunun yanında birçok Ortadoğu ve Orta Asya halklarında da Nevruz, yeni yılın ve baharın başladığı gün olarak kutlanır. Nevruz geleneği efsanelerle örülerek çok değişik şekiller almıştır. Nevruzla ilgili söylenenlerden biri, bu geleneğin Zerdüşt dininden kaynaklan-dığı yönündedir. Gündüzde bu dini sürdüren Parsiler arasında "Yaşan" bay-ramı olarak kutlanan Nevruz'da melek-ler, koruyucu ruhlar ve ölümler için çeşitli duaların okunduğu bir dizi ayin yapılır. Parsiler Nevruz boyunca birbirlerini karşıdaki kişinin sağ elini avuçtan geçir-meye dayanan "Hamazor" töreniyle kut-larlar. Bu arada karşılıklı iyi niyet sözleri söylenir. Ari dilleri konuşan halklarca Güneş'in Koç burcuna girdiği, Tanrı'nın evreni ve insanı yarattığı gün olarak ka-

bul edilen Nevruz, eski İran takviminde birinci ay olan Ferverdi'nin ilk gününe rastlar. Nevruz eskiden İran'da iki aş-a-malı kutlanırdı. 22 Mart "Nevrûz-i âm-me" 28 Mart ise "Nevrûz-i hassa" olarak adlandırılırdı. İran Şahları ve devlet ileri gelenleri bu günlerde halkın isteklerini yerine getirmeye çalışır, onların dertleri-ni dinlemeye özen gösterirdi. Şenlikler-de özellikle çocuklar yeni giysilerini gi-yerlerdi.

Eski Türklerde kullanılan 12 hay-vanlı takvimin başlangıcı da 21 Mart'tır. İslamiyeti kabul etmeden önce de bahar kutlamaları yapan Türkler arasında Nevruz geleneği sonradan yaygınlaşmış-tır. Anadolu'da kutlanan eski bahar şen-liklerinin de Türklerin Nevruz gelene-ğinin şekillenmesine yardımı olmuştur. Nevruz'un kökeni hakkında her halk ve her kültür farklı bir görüş ileri sürmüş-tür. Eski Türkler için Nevruz günü Er-genekon'dan çıkışın yıldönümüydü. Türkler Müslüman olduktan sonra Nev-ruz günü birtakım dini olayların başı olarak kabul edilmiştir. Hz. Adem'in bu günde yaratıldığına, Hz. İbrahim'in put-ları bu gün kırdığına, Hz. Yunus'un ba-lık karnından karaya bu gün çıktığına, Hz. Nuh'un gemisinin karaya bu gün oturduğuna, Hz. Muhammed'in Hz. Ali'yi kendisine bu günde vekil tayin et-tiğine, Hz. Ali'nin bu gün doğduğuna inanılırdı. Kürtler arasında ise Nevruz geleneği Kava adlı demircinin, zalim hükümdar Dahhak'ı alt etmesini anlatan bir söylenceyle özdeşleşir. Manisa'da her yıl Nevruz günü Mesir bayramı dü-zenlenir ve "Mesir Macunu" dağıtılır. Nevruz, Bektaşî geleneklerinde de önemli bir yere sahiptir. Koç burcuna gi-riş günü de olan Nevruz gününde gece ile gündüz birbirine eşittir. Nevruzla, yani ilkbaharın gelmesiyle tüm doğa, her şey yeniden dirilir. Nevruz, Bektaşî geleneklerinde ölümden sonra dirilmeyi (Ba's-ü ba'd-el-mevt) simgelemektedir. Nevruz'da günle gecenin eşit olmasıyla Hz. Muhammed ile Hz. Ali'nin birliği yani "tevhid" vurgulanır. Bu nedenle Nevruz için "Kırklar meclise girdi.", "Kırklar bayramı oldu." denir. Bu bay-ram bir hafta süre ile kutlanır. Nevruz öncesi temizlik yapılır, eski eşyalar atıla-rak yenileri alınır. "Çarşamba sûri" deni-len Nevruz öncesi, yılın son çarşambası öncesinde törenler başlar. Meydanlarda kuru çalı ve dikenlerle yakılan ateşlerin, üzerinden genç, yaşlı, kadın, erkek her-

kes atlar. Bu kutlamadan sonra evlerde sofralar hazırlanır ve bütün ev halkı toplanır. "Heft-sin" diye adlandırılan ve hepsi "s" (sin) ile başlayan yedi yiyecek yenir. Bu yiyecekler sumak, sümbül, semeka (buğdaydan yapılan bir tür tatlı), sirke, sır (sarmısak), senced (iğde) ve sebzeden oluşur. Nevruz günü günlük işlerle uğraşılmaz; yeme, içme, gönül alma, istirahat ve sohbet önem verilir. Asla kötü söz söylenmez, dedikodu edilmez. Nevruz günü at, it vurulmaz, dua yazdırılmaz; ayrıca kızların al giymesi de âdettendir. Bir başka Nevruz âdeti de, yumurta boyayıp çocuklara dağıtmaktır.

Boyalı yumurta geleneği 21 Mart'ta kutlanan Hristiyan yortusu Paskalya'da da karşımıza çıkar. Paskalya, Hristiyan kilise takviminde temel yortudur. Hz. İsa'nın çarmıha gerilişinin üçüncü gününde dirilişini kutlamak amacıyla düzenlenir. Batı kiliselerinde Paskalya, ilkbahar gündönümünde ya da ertesinde dolunayın görülmesinden sonraki ilk Pazar günü kutlanır. Bu nedenle yortu günü 22 Mart-25 Nisan arasında değişebilir. Doğu'da ve Batı'da en ilginç Paskalya âdetlerinden biri Paskalya gecesi ayinidir. Katolik dua kitabına göre bu ayın şu bölümlerden oluşur: Yeni ateşin kutsanması, Paskalya mumunun yakılması, vahiy haberi olarak dağıtılan derslerin okutulması ve vaftiz kurnasının kutsanması. Ortodoks kiliselerine göre, Paskalya'da gece ibadetinden önce kilise dışında bir ayın alayı düzenlenir. Bunu Paskalya komünyonu izler.

Ayın alayı kiliseden çıkarken hiç ışık yakılmaz; dönüşte ise Hz. İsa'nın dirilişinin görkemini simgelemek üzere yüzlerce fener ve mum yakılır. Hristiyan toplumlarda Paskalya kutlamaları çerçevesinde çeşitli görenekler vardır. Bunların çoğu yeniden diriliş inancı bağlamında Avrupa ve Ortadoğu'da doğmuş, putperest dönemden kalma bahar

Türk dünyasında Nevruz ve Hidrellez şenlikleri, baharla başlayan yeniyılı karşılamak için düzenlenir. İştah açıcı yemekler pişirmek, en yeni giysileri giyerek eğlenmek gelenekler arasındadır. (Fotoğraflar HAGEM arşivinden alınmıştır)

şenliklerinin eski tören simgelerinden kaynaklanır. Bu etkinliklerle, başlangıçta büyük perhiz sırasında yenilmesi yasak olan yumurta, daha sonra yeni yaşam ve dirilişin simgesi olarak büyük önem kazanmış, boyalı yumurtalar Paskalya'nın simgesi haline gelmiştir. Eski Mısır'da doğurganlık simgesi olan yaban tavşanı, Avrupa'da Paskalya'nın simgelerinden biri olmuştur. Batı dillerinde "Easter", "Ostara", ya da "Ostern" olarak bilinen Paskalya'nın etimolojik kökeni, Töton ay tanrıçası Eostara'ya dayanır. Kadınlarda bulunan "östrojen" hormonu da bu tanrıçanın adıyla anılır. Birçok bahar ayinine yalnızca kadınların katıldığı düşünülürse, bu ilginç bir bağlantıdır denilebilir.

21 Mart'ta kutlanılan bayramlardan birine de, Japonlarda rastlamak müm-

kündür. Bahar gündönümü anlamına gelen "Shunbun-no-hi" Japonlarda milli bir bayram olarak kutlanır. İmparator Meiji döneminde milli bayram olan bu gün, aslında 18 Mart'tan başlayan, 24 Mart'ta sona eren ve adına "Higan" denilen bir hafta boyunca kutlanır. Higan'ın ortasında, 21 Mart tarihinde, aile mezarlıkları ziyaret edilir ve ölmüş atalar anılır.

Avrupa kökenli bahar ayinlerinden biri de "Beltane" törenleridir. Mayıs'ta kutlanan Beltane, İrlanda dilinde "Bealtaine" ya da İskoç dilinde "Bealtuinn" olarak telaffuz edilir ve "Bel ateşi" anlamına gelir. Kelt ışık tanrısı Bel için düzenlenen ayinlere yönelik kullanılan bu sözcük muhtemelen Ortadoğu kökenlidir. Akadların tarım tanrısı olan ve Sümerlerin Enlil olarak bildiği Bel'in yerle göğü ayırdığı, tahılların çimlenmesi için böylece yer açtığına inanılırdı. Toprağın sert kabuğunu yarmak için çapayı icad eden Bel'in açtığı yarıklardan insanların yeryüzüne yükseldiği söylenir. Bel, Sami dillerindeki Baal (efendi) kelimesinden kaynaklanmış olabilir.

Anadolu'da mayısta kutlanan şenliklerin başında Hidrellez gelir. Yazın başlangıcı sayılan 6 Mayıs günü Müslümanlara göre, ölümsüz Hızır ve İlyas peygamberlerin yılda bir kez buluştuğu gündür. Söylenceye göre, Hızır ak sakallı ve kırmızı pabuçludur, üzerinde ise çiçekler-

Ortadoğu halklarında ve Keltlerde adına bahar şenlikleri düzenlenen Tann Bel'in, tarımı yeryüzüne getirdiğine inanılırdı. Keltler, mayıs ayında "Bealtaine" ya da "Bealtuinn" adı verilen şenliklerle baharı selamlarlardı.

